

Mehmet Akif Ersoy'un Düşünce Dünyasında Din Religion in the Thought of Mehmet Akif Ersoy

Medine ŞAKİ

Bağımsız Araştırmacı
medinesaki990@gmail.com

ORCID: 0009-0005-3730-458X

DOI: 10.5281/zenodo.15746646

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 09 Haziran / June 09

Kabul Tarihi/Date Accepted: 24 Haziran / June 24

Yayın Tarihi/Date Published: 30 Haziran / June 30

Yayın Sezonu/Pub Date Season: 30 Haziran / June 30

Atıf/Citation: Şaki, M. (2025). Mehmet Akif Ersoy'un düşünce dünyasında din. *SocioReligio Din Sosyolojisi Dergisi*, 1(1), 1-12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15746646>

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Medine Şaki).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Medine Şaki).

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Conflicts of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Grant Support: No external funding was used to support this research.

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

Web: <https://socioreligio.com/index.php/pub> | <mailto:editor@socioreligio.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Religion in the Thought of Mehmet Akif Ersoy

Abstract

Mehmet Akif Ersoy is a prominent Islamic thinker who offered original analyses on social and religious issues during the late Ottoman period and the Republic's early years. At the core of Akif's social analyses is correctly understanding and practicing religion. According to him, a corrupted understanding of religion, tainted by superstitions and innovations (*bid'ah*), represents a significant deviation from the essence of Islam, which is rooted in the Qur'an and the Sunnah. Akif argues that such traditionalist approaches foster misconceptions about religion in society and distance it from its sources. Akif's understanding of religion is fundamentally built on two axes: On the one hand, the necessity of comprehending religion authentically based on the Qur'an and Sunnah, and on the other, the obligation to develop rational juristic reasoning (*ijtihad*) in response to the changing conditions of the era. Within this framework, Akif aims to purify Islam from superstitions and innovations, prevent religious-political-moral corruption, and produce revelation-centered solutions to societal needs. His approach demonstrates a significant epistemological divergence from traditionalist religious understandings. While traditionalist circles absolutize historical interpretations of religion and remain resistant to renewal, Akif argues that rational interpretations that do not contradict the Qur'an and Sunnah will not harm the essence of Islam. This study examines Mehmet Akif Ersoy's contribution to modern Islamic thought, particularly in the balance between reason and revelation, juristic reasoning, and the contemporary interpretation of religion. Akif's ideas regarding understanding religion—free from blind imitation, grounded in authentic sources, and approached rationally—are analyzed.

Keywords: Sociology of Religion, Mehmet Akif Ersoy, Religion, Ijtihad, Bidat.

Mehmet Akif Ersoy'un Düşünce Dünyasında Din

Öz

Mehmet Akif Ersoy, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in erken yıllarında toplumsal ve dinî meselelere ilişkin özgün tahlillerde bulunmuş önemli bir İslam mütefekkiridir. Akif'in sosyal analizlerinin merkezinde dinin doğru anlaşılıp uygulanması meselesi yer almaktadır. Ona göre, hurafeler ve bidatlerle yozlaşmış din anlayışı, İslam'ın özünü oluşturan Kur'an ve sünnetten ciddi bir sapmayı temsil etmektedir. Akif'in eleştirel yaklaşımı özellikle geleneksel din yorumlarına yöneliktir. Bu bağlamda dinî değerlerin örfleşmesi ve akıl-vahiy dengesinin bozulması en temel eleştiri konularıdır. Akif, bu tür gelenekselci yaklaşımların toplumda yanlış din algıları oluşturduğunu ve dinin aslı kaynaklarından uzaklaştırdığını savunmaktadır. Akif'in din anlayışı, temelde iki eksen üzerine kuruludur: Bir yandan dinin Kur'an ve sünnet temelinde sahil bir şekilde anlaşılması gerekliliği, diğer yandan çağın değişen şartları karşısında akılcı içtihatların geliştirilmesi zorunluluğu. Bu çerçevede Akif, İslam'ın hurafe ve bidatlerden arındırılmasını, dinî-siyasî-ahlakî yozlaşmaların önlenmesini ve toplumsal ihtiyaçlara vahiy eksenli çözümler üretilmesini hedeflemektedir. Akif'in bu yaklaşımı, gelenekçi din anlayışıyla önemli bir epistemolojik ayrışma göstermektedir. Gelenekselci kesim, dinin tarihsel yorumlarını mutlaklaştırırken ve yenilenmeye kapalı dururken; Akif, Kur'an ve sünnetle çelişmeyen akılcı yorumların İslam'ın özüne zarar vermeyeceğini savunmaktadır. Bu çalışmada Mehmet Akif Ersoy'un modern dönem İslam düşüncesine katkısı, özellikle akıl-vahiy dengesi, içtihat ve dinin çağdaş yorumlanması bağlamında ele alındı. Akif'in, dinin taklitten uzak, sahil kaynaklara dayalı ve akılcı bir şekilde anlaşılmasına yönelik düşünceleri analiz edildi.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Mehmet Akif Ersoy, Din, İçtihat, Bidat.

Giriş

İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy, 1873 yılında İstanbul'da Fatih'in Sarıgözel semtinde dünyaya gelmiştir. Dindar bir aileye doğan Akif (Tansel, 1991, s. 4), 1878 yılında Fatih'te Emir Buhari Mahalle Mektebi'ne başlamıştır. Burada iki yıl eğitim gördükten sonra Fatih İbtidaisi'ne geçmiştir. Aynı yıl babası ona Arapça dersleri vermeye başlamıştır. Rüştüye'yi yani ortaokulu bitirdikten sonra dönemin gözde okullarından Mekteb-i Mülkiye'nin âli kısmında bir müddet okumuş; ancak babasını kaybedince Halkalı'daki Baytar Mekteb-i Âli'sine parasız yatılı olarak girmiş ve bu okulu birincilikle bitirmiştir. 1893 yılında 'Ziraat Nezâreti Umur-u Baytâriye Şubesi'nde göreve başlamıştır. 'Umur-u Baytâriye Müdür Muavini' olarak sürdürdüğü görevinden 1913 yılında istifa etmiştir. 1898 yılında Tophane-i Amire veznedarı Mehmet Emin Bey'in kızı İsmet Hanım ile evlenmiştir. Aynı yıllarda Maarif Dergisi'nde ve Resimli Gazete'de şiirleri ile Arapça, Farsça ve Fransızcadan yaptığı çevirileri yayınlanmaya başlamıştır.

Lübnan'da yaşayan Mekke Şerifi Vezir Ali Haydar Paşa'nın davetiyle 1918 yılında bu ülkeye giden Ersoy, Lübnan'dayken Şeyhülislamığa bağlı 'Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye Cemiyeti' başkâtipliğine atanmıştır. Resimli Gazete'de, *Servet-i Fünûn* dergisinde şiirleri ve yazıları yayımlanmıştır. 'Vatan Şairi' ve 'Millî Şair' unvanlarıyla da anılan Ersoy'un, İstiklâl Marşı'nın yanı sıra Çanakkale Destanı, Bülbül ve 1911-1933 yılları arasında yayımladığı yedi şiir kitabındaki şiirleri bir araya getiren Safahat gibi birbirinden kıymetli eserleri bulunmaktadır. Ersoy, II. Meşrutiyet döneminden itibaren faaliyet gösteren İslamcı görüşün yayın organı olan *Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad* (Efe, 2009) dergilerinin başyazarlığını yapmıştır. Ersoy'un hemen hemen bütün şiir ve yazıları bu iki dergide yayımlanmıştır. 1923 yılında Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a giden Ersoy, 1929-1936 yılları arasında Kahire'deki 'Câmiü'l-Mısriyye' Üniversitesi'nde bir süre Türkçe öğretmenliği yapmıştır. 17 Haziran 1936'da İstanbul'a dönmeye karar veren Mehmet Akif, 27 Aralık 1936 tarihinde vefat etmiş ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilmiştir (Cündioğlu, 2007; Düzdağ, 2014; Okay & Düzdağ, 2003, ss. 432-439).

İçinde yaşadığı Müslüman toplumun kurtuluşu için çaba gösteren Akif (Meriç, 1986, s. 223), İslam'ı geleneksel ve modern bir perspektifle yorumlamış; dengeli bir yaklaşım içinde olmaya çalışmıştır. Ancak onun bu dengeli yaklaşımının günümüz İslam düşüncesine nasıl yansıdığı veya neden yeterince benimsenmediği üzerine derinlemesine çalışmalar sınırlıdır. Bu araştırma hem onun eleştirel yaklaşımına hem de çözüm önerilerine odaklanmaktadır. Türk düşünce tarihinin önemli isimlerinden Mehmet Akif'in dine yaklaşımına odaklanan bu çalışma, Akif'in geleneksel dine yapmış olduğu eleştirileri ve çözüm önerilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada deskriptif yöntem ile beraber anlama ve yorumlama yöntemi de kullanılmıştır. Akif'in düşüncelerinin şekillendiği siyasal, toplumsal ve dini atmosfer betimlenmiş, ardından onun dine yaklaşımı yorumlanmıştır.

Mehmet Akif, üzerine bolca akademik ve popüler çalışma yapılan düşünce adamları arasında yer almaktadır. Dalar, 'Nesillerden Hareketle Mehmet Akif Ersoy'un Düşünce Dünyası' başlıklı çalışmada, Akif'in İslam birliği fikrini ve ümmet söylemini analiz etmiştir. Batı medeniyetinin temel dinamiklerini kavramış bir aydın olan Akif'in Doğu'nun hikmeti ile Batı'nın tekniğini sentezlemek istediğini vurgulayan Dalar'a göre Akif, Asım'da ideal bir gençlik tasavvur etmekte ve ideal bir din yorumu inşa etmeye çalışmaktadır (Dalar, 2021, ss. 500-502). Başalan ise 'Mehmet Akif Ersoy'un Düşünce Dünyası: İslamcılık, Milliyetçilik ve Batıcılık arasında' başlıklı makalesinde İslamcılık, Milliyetçilik ve Batıcılık fikirleri bağlamında Akif'in konumunu tartışmaktadır. Başalan'a göre, Akif'in çok yönlü çabasında İslami ilkeler temelinde şekillenen bir millî kimlik ve kalkınma vizyonu öne çıkmaktadır. Batı medeniyetinin teknolojik ve bilimsel

kazanımlarını olumlu bir anlayışla değerlendirirken aynı zamanda bu medeniyetin normatif ve etik kodlarını reddeden diyalektik bir karakter sergilemektedir (Başalan, 2025, ss. 64-72). Taştan'ın 'Mehmet Akif Ersoy'un Dine Dayalı Ahlak Anlayışı' başlıklı akademik çalışmasında, Mehmet Akif Ersoy'un ahlak felsefesinin temel parametreleri sistematik bir şekilde analiz edilmektedir. Onun bulguları, Ersoy'un normatif ahlak anlayışının epistemolojik temellerinin Kur'an-ı Kerim ve Peygamber sünnetine dayandığını ortaya koymaktadır. Taştan'ın çalışmada öne çıkan temel argüman, Ersoy'un din algısının salt ritüel boyutla sınırlı olmadığı; aksine etik değerler sistemini merkeze alan bütüncül bir yaşam felsefesi öngördüğüdür (Taştan, 2021). Bu çerçevede çalışma, çok boyutlu bir anlayışla Akif'in din anlayışına odaklanmaktadır.

1. Mehmet Akif Ersoy'un Din Anlayışı ve Eleştirel Yaklaşımları

Toplumun en önemli kurumlarından biri olan din, sosyal bilimlerin ortaya çıkışından itibaren tanımlanması ve işlevleri bakımından sürekli tartışma konusu olmuştur. Genel olarak din, "*kutsal fikrine dayalı olan ve inananları sosyo-dinsel bir topluluk içinde birleştiren inançlar, semboller ve pratikler bütünü*" (Marshall, 1999, s. 156) şeklinde tanımlanmaktadır.

Akif'e göre kutsal olan, din dışı olandan kesin bir şekilde ayrılmakta olup huşu duygusuyla karakterize edilmesi gerektiğidir. Benzer şekilde, sosyolojinin kurucu isimlerinden Durkheim (2005, s. 67), dini toplumsal bir olgu olarak ele alarak şu şekilde tanımlar: "*Bir din, kutsalla, yani diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlar ve amellerden oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inanç ve ameller, kendilerine inanan bütün insanları kilise/cemaat diye isimlendirilen tek manevi bir toplum halinde bir araya getirir.*" Durkheim'den Marshall'a kadar birçok sosyal bilimci, dinin toplumsal işlevlerini analiz ederek onu kolektif bilincin ve dayanışmanın bir aracı olarak yorumlamıştır (Akkır, 2025, ss. 409-410).

Mehmet Akif de *Safahat*'inin birçok bölümünde vurguladığı üzere din, hayatın her alanında varlığını sürdüren ve toplumsal karşılığı olan temel bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak günümüz Müslüman toplumlarının durumu, Kur'an ve Sünnet'ten uzaklaşma, İslam'ı gereği gibi yaşayamama gibi sorunlar etrafında şekillenmektedir. Bu durum, Müslüman kimliğiyle bir paradoks olarak değerlendirilebilir. Dinin doğru anlaşılabilmesi için akıl ve vahiy arasında dengeli bir ilişki kurulması gerekmektedir (Sümer, 2022, ss. 322-350). Bu bağlamda Peygamber'in hayatı, İslam'ın nasıl yaşanması gerektiğine dair önemli bir model ve referans çerçevesi sunmaktadır. Mekke'nin putperest ve bağınaz toplumunda kız çocuklarının diri diri gömüldüğü, kabilecilik anlayışının hâkim olduğu bir dönemde Hz. Muhammed, din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın evrensel bir mesaj sunmuş ve toplumsal bir devrim gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla Müslüman bireylerin temel görevi, İslam'ı asrın idrakine uygun şekilde yorumlayarak Kur'an ve Sünnet merkezli bir yaşam tarzını benimsemektir.

Öncelikle Akif'in eserlerinde üzerinde durduğu en kritik mesele, Müslüman toplumların geri kalma nedenleridir. Akif, bu soruya cevap ararken gerilemenin dinin kendisinden değil, dinin yanlış yorumlanması ve uygulanmasından kaynaklandığını vurgulamıştır. Ona göre, İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı en büyük problemler arasında dini ana kaynaklarından uzaklaşarak yorumlama, modernleşme ve yenileşmeye kapalı bir zihniyetle mücadele etme gibi dinamikler yer almaktadır. Dinin toplumsal işlevleri ve bireysel hayattaki yeri, doğru bir metodolojiyle anlaşılmalıdır. İslam'ın özüne uygun şekilde yaşanabilmesi için hem geleneksel kaynakların doğru okunması hem de çağın gerekliliklerine uygun bir din anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir (Macit, 2006, s. 4).

Akif'in bu perspektifinin temelinde, onun İslamcı düşünce geleneğine mensup bir aydın olması yatmaktadır. Akif, geleneksel İslami değerler ile modernite arasında dengeli bir sentez oluşturmaya çalışan tipik bir İslamcı mütefekkir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda 19 ve 20. Yüzyıla damgasını vuran İslamcılığı şu şekilde tanımlayabiliriz;

“İslamcılık, XIX-XX. yüzyılda İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) 'yeniden' hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların bütünü ihtiva eden bir düşünce ve harekettir.” (Kara, 2020, s. 17).

Akif'in düşünce dünyası, bu tanım çerçevesinde şekillenmiş ve eserlerinde İslam dünyasının içinde bulunduğu çöküş halinden kurtulması için hem geleneksel İslami kaynaklara dönüşü hem de modern dünyayla uyumlu bir yenilenmeyi savunmuştur. Onun bu çabası, İslamcılık düşüncesinin temel paradigmatlarıyla birebir örtüşmektedir. Bu bağlamda İslamcı düşüncenin çok yönlü şahsiyetlerinden biri olan Akif, yazmış olduğu eserleriyle dinî ve millî kültürümüzün temel değerlerini çok boyutlu bir biçimde ortaya koymuştur (Alperen, 2022, ss. 20-21). Türk insanının manevi dünyasını tarihî derinlikli bir millî şuurla yorumlayan şair, İslamcı bir düşünür olmanın yanı sıra, Batı dünyasından kitaplar çeviren bir mütercimdir (Durak, 2016, s. 152). Değişimin ve dönüşümün çok hızlı olduğu bir zaman diliminde yaşayan Akif; gelenekçi, milliyetçi-muhafazakâr, ahlakî merkeze alan, gerçekçi ve reformcu bir aydındır. Tüm bu özelliklerin yanı sıra onun önemli bir özelliği de kendi ve toplum hakkında eleştirel düşünebilme yeteneğine sahip olmasıdır. Yaşadığı toplumun içinde bulunduğu kötü durumun nedenlerini araştırırken kendini de bu kötü gidişatin sorumluları arasında gören özeleştirel bir tavır sergilemiştir (Alperen, 2003, ss. 308-327; Köroğlu, 2004, s. 304).

Her büyük düşünür gibi Akif de yaşadığı dönemin gelişmelerinden etkilenmiştir. O, çalkantılı olduğu kadar siyasi ve toplumsal gerilimin oldukça yoğun olduğu bir dönemde yaşamış; siyasi ve toplumsal felakete şahitlik etmiştir (İmamoğlu, 2016, s. 19). Bundan dolayı toplumsal sorunlara siyasi, dini ve toplumsal alanı içeren birçok konuda çözüm önerisinde bulunmuştur (Bayyığıt, 1998, s. 68).

İslam toplumunda benimsenmiş dini değerlerin yanlış anlaşılması, yozlaşma, çarpık düşünce gibi gelenekselleştirilmiş din algısının yıkılması gerektiğini ve İslam düşüncesinde değişen şartlar çerçevesinde akıl yürütme yoluyla yeni bilgilere ulaşılmasını temel bir gerçeklik olarak görüp akıl ve vahiy arasında dengeyi kurarak sağlıklı bir sonuca varılacağı, bunun yolunun da vahiy ışığında Kur'an-ı Kerim'den ve Sünnet'ten uzaklaşmayıp içtihatlarını sağlam yapmaları gerektiğidir. Bu durum, Ersoy üzerinde Afgani ve Abduh'un veya modern İslam düşüncesinin etkisi olarak yorumlanabilir. Bilindiği üzere, Afgani ve Abduh çizgisi, Kur'an'a/öze dönme söyleminin yanı sıra içtihat kapısının kapanmadığını vurgulama eğilimde olmuş (Al-Azmeh, 2003, ss. 167-189) ve 19 ile 20. Yüzyıl'da fazlasıyla görünür olan çağdaş İslam düşüncesi üzerinde belirleyici olmuştur.

Geleneksel din yorumunun hurafe ve bidatler içerdiği yönündeki eleştiriler, başta İslamcı ve modernist düşünürler olmak üzere çeşitli entelektüel çevrelerce sıklıkla dile getirilmiştir. Mehmet Akif Ersoy'un bu konudaki perspektifini analiz ettiğimizde, onun özellikle katı gelenekçi toplumsal yapıda yenilikçi fikirlerin kabul görmemesine yönelik eleştirel tutumunu gözlemlemekteyiz. Akif, bu durumun temelinde *“Biz atalarımızdan böyle gördük!”* şeklindeki dogmatik yaklaşımın ve ata kültürünün yattığını vurgulamakta; diğer taraftan modernleşme

sürecinde dinin tamamen arka plana itilmesiyle ortaya çıkan dengesizliği de eleştirel bir bakışla değerlendirmektedir. Ersoy'un bu ikili eleştirel tutumu, onun hem körü körüne taklitçiliğe karşı çıkan hem de dinî değerlerden tamamen kopuk bir modernleşmeyi reddeden dengeli yaklaşımını yansıtmaktadır. Nitekim Akif, batılılaşmayı körü körüne benimseyerek dinî değerleri ikinci plana atan kesimleri, şiirlerinde keskin bir üslupla eleştirmiştir. Örneğin:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.”(Ersoy, 2008, s. 267)

gibi dizeleriyle, modernleşme adına dinî referanslardan uzaklaşmanın sakıncalarına dikkat çekmiştir. Bununla birlikte şu mıralarıyla argümanını desteklemiştir;

“Hele ilanı zamanında şu mel’un harbin,

‘Bize efkâr-ı umumîyesi lazım Garb’in;

O da Allah’ı bırakmakla olur’ herzesini,

Halkla iman gibi telkin ile, dinin sesini

Susturun aptalın idrakine bol bol tükürün...!”(Ersoy, 2008, s. 180).

Akif, toplumun geleneksel değerlerine körü körüne bağlı kalmasını ve alışkanlıklarını dinî bir gereklilikmiş gibi mutlaklaştırmasını da eleştirmektedir. Ona göre, bu tutum, dinin özü yerine geleneğin ritüellerini öne çıkarmakta ve “*Atalar böyle buyurmuş diye binlerce alın.*” (Ersoy, 2008, s. 456) şeklindeki bir zihniyetle dinin aslı kaynaklarından uzaklaşmaya yol açmaktadır. Akif, bu yaklaşımın dinî düşüncenin yerini hurafelere bırakmasına ve dinin özünden kopuşa neden olduğunu savunmaktadır. Halbuki insanın toplumsal ve bireysel olarak manevi gelişiminde dinin önemi büyüktür. Çünkü din, bireysel ve toplumsal hayatı etkileyen en temel kurumlar arasında olup ile toplum ile karşılık ilişkisi içerisindedir (Güneş, 2016). Akif’in dini anlayışıyla birlikte düşüncesinin şekillenmesinde onun farklı ülkelere yaptığı ziyaretler de etkili olmuştur. Bu ziyaretler, Akif’e farklı kültür ve toplum yapısıyla tanıştırdığı gibi, yaşadığı topluma eleştirel bakış açısıyla yaklaşmasını da neden olmuştur. Mısır ve Almanya gibi dünyanın çeşitli yerlerini ziyaret ederek Batının gelişiminde etkili olan unsurları yorumlayan Ersoy, Müslümanların geri kalmışlığını “*Sade siz derdi bulun, sonra kolaydır derman.*” (Ersoy, 2008, s. 165) şeklinde ifade etmiştir. Gözlemlerinin çıktılarını, Müslüman toplumun gelişmesi konusunda çözüm önerisi olarak sunmuştur. İslam Dünyası’nın geri kalmasının derin analizini yaparak İslam toplumunun ilerlemesini sağlayacak unsurun, tıpkı Cemaleddin Afgani veya Muhammed Abduh’un söylemlerinde olduğu gibi öze dönüş olması gerektiğini dile getirmiştir (Bağlıoğlu, 2016, s. 31).

Osmanlı’nın toprak kaybettiği ve oldukça çalkantılı olduğu bir dönemde dünyaya gelen Akif, Osmanlı Devleti’nin içerisinde bulunduğu durumu da göz önüne alarak siyasi, toplumsal ve dini değişimin hızlı olması gerektiğini savunmuştur. Bu yenileşme hareketini bidat olarak görüp karşı çıkan gelenekçi zihniyetin tepkilerini şu sözlerle eleştirmiştir:

“Yeniliği iyiliğinden, hususuyla lüzumundan dolayı almak; eskiyi de fenalığı sabit olduğu için atmak kimsenin aklına, daha doğrusu işine gelmiyor! Dini taklid, dünyası taklid, âdâtı taklid, kıyafeti taklid, selamı taklid, kelamı taklid, hulasa her şeyi taklid olan bir milletin efradı insan taklidi demektir ki, kabil değil, hakiki bir hey’et-i içtimaye vücuda getiremez; binaenaleyh yaşayamaz.”(Şengüler, 1990, s. 127).

Akif, ilerlemeyi savunurken kendi dini ve kültürel değerlerimizi göz ardı etmeden ve toplumun yaşam şartlarını da temel alarak toplumsal gelişmenin sağlanabileceğini dile getirmiştir. Bu yenilikler, hurafe ve bidat değildir; aksine toplumun her alanda olduğu gibi dini alanda da geri kalmaması için üretilen çözüm önerileri olarak anlaşılmalıdır. Örneğin Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılanma döneminde giriştiği ıslahatlara ilk karşı çıkanlar ulema sınıfıyken, Meşrutiyet ve erken dönem Cumhuriyette görüldüğü gibi dinde reform ve çağın idrakine uyumlu din anlayışı savunulmuştur. Burada asıl amaç, İslam'ın bilimden ayrı tutulmayarak zamanın gerçeklerinden ve gerekliliğinden soyutlanmadan bir tecdide gidilmesiydi. Bununla birlikte aşırıya kaçmadan dini ilimleri ve akli ilimleri birbirlerinden ayrı tutmadan toplumu bilinçlendirmek ve geliştirmek için uygun ortam da hazırlanmalıdır. Mehmet Akif Ersoy'un entelektüel gündeminin temel parametrelerini; Batı'nın yalnızca bilim ve teknolojisinin değil, kültürel kodlarının da sorgulanmadan benimsenmesi sorunu; milli ve dini değerler sisteminden progresif bir şekilde uzaklaşılması fenomeni ve toplumsal geri kalmışlığın yanlış bir şekilde din ve dini yaşantıya atfedilmesi problemi oluşturmaktadır (Meral, 2020, s. 8). Bu anlayış biçimi, yer yer günümüzde de görülmektedir.

Akif'in eleştirdiği bir diğer husus da taklit veya *"Atalarımızdan, dedelerimizden böyle gördük."* zihniyetidir. Bu düşünce yapısına sahip olan insanların dini algısı tamamen, din neyse o dur herhangi bir şekilde bir şey ilave edilmez anlayışıdır. Dini gelenekselleştirerek birer örf haline getirip bunlara körü körüne inanmalarıdır. Akif, *Sebilu'r-Reşad*'da yayınlamış olduğu 'Tefsir-i Şerif (Taklit)' adlı makalesinde körü körüne inanma ve taklit eylemini ayet ve hadislere müracaat ederek tenkit etmektedir (Ersoy, 1330). Bu davranış biçimi Akif'in birçok yazısına konu olmuştur. Bu bağlamda Akif kuşağı İslamcı düşünürlerin en temel eleştirilerinden biri, körü körüne inanç veya taklittir. Akif'e göre taklitten, körü körüne inançtan sakınılmalı ve Kur'an'ın özüne dönülmelidir. Ancak Ersoy'un eleştirilerine muhatap olan gelenekçi zihniyet, Kur'an'ın ve Sünnet'in rehberliğinden uzaklaşarak hurafe dolu bir din anlayışıyla şer'i bir delile dayanmayan; inanç, ibadet, fikir ve davranışlarıyla Müslüman bir kesim oldukları halde bu hükümleri gerektirdiği şekilde yaşamayıp bir de bu örf haline getirdikleri din anlayışını dayatma çabalarına girmişlerdir. Akif, gelenekçi zihniyetin anlayışına karşı çıkararak Kur'an'ın ve Sünnet'in hükümlerini benimsetmeye çalışmıştır. Akif, toplumun gidişatını ve yaşadığı dönemin zihniyetini şiir yoluyla şu şekilde eleştirmiştir;

"Böyle gördük dedemizden!" sesi titrek titrek!

"Böyle gördük dedemizden!" sözü dinen merdûd;

Acaba sâha-i tatbiki neden nâ-mahdûd?

Çünkü biz bilmiyoruz dini. Evet bilseydik

Çare yok gösteremezdik bu kadar sersemlik!" (Ersoy, 2008, s. 153).

Akif'in, yukarıdaki şiirinde eleştirdiği bu gelenekçi zihniyetin tıpkı Kur'an'ın ifade ettiği gibi yeni şeyler duyduklarında doğru mu yada yanlış mı diye araştırmadan benimsemeleri, dinin akıl ve vahiy çerçevesinden çıkılmadan, İslam toplumu olarak gelişmeye, ilmi ve bilimsel yenileşmeye tamamen kapalı olup bu düşüncelerinde de ısrarcı olmalarına karşı Akif, Allah'ın göndermiş olduğu bu hakiki kelâmı geleneksel dinin hurafelerine saplanıp kalanları ve bu hakikatlere kulak tıkamalarını sert bir şekilde eleştirmiştir.

"Doğrudan doğruya Kur'an dan alıp ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı." (Ersoy, 2008, s. 378).

Yukardaki mısradan da anlaşıldığı üzere, Müslümanlar Kur'an'dan kopmadan gelişmeleri doğru anlayıp dindeki yenileşmeye karşı çıkmamalıdır. Akif, toplumun içerisinde bulunduğu bu duruma çözüm önerisi olarak da Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasını ve içtihat yapılmasını göstermiştir. Dinin ana kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'ten kopmadan aklın ışığında günümüz şartlarına uyarlayıp yeniden değerlendirilmelidir. Bu durumu bidat olarak görmeden, Kur'an-ı Kerim'i rehber edinip hayata uygulayarak gelişmek; özgün ve berrak bir düşünce yapısına ulaşmak, aynı zamanda bir Müslüman olarak Batı'nın gerisinde kalmamak demektir. Bu Kur'an'dan uzaklaşmak ya da tamamen reddetmek de değil; Kur'an'ın rehberliğinde kurtuluşa ulaşmaktır (İmamoğlu, 2016, s. 24).

Mehmet Akif Ersoy'un sosyolojik içerikli yorumunda, İslam ümmetinin geri kalma nedenleri arasında geleneğin dogmatik bir şekilde taklit edilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Ersoy, bu durumun toplumsal atalete yol açtığını ve dini özünün yozlaşmasına neden olduğunu keskin bir gözlem gücüyle tespit etmiştir. Bu eleştirel perspektifini şiirsel söylemle şöyle ifade eder;

"O kahraman babalardan doğan bu nesl-i cebin

Ne girüdar-ı maişet bilir, ne kedd-i yemin.

Azab içinde kalır sa'yi görse rü'yada!

Niçin yorulmalı zaten "ölümlü dünya"da?" (Ersoy, 2008, s. 102)

Bu dizeler, geleneğin körü körüne taklit edilmesinin dinin özünün anlaşılmasını nasıl engellediğine ve dini otoritelerin meşruiyetini nasıl zedelediğine dair önemli bir sosyolojik eleştiri sunmaktadır. Akif'in bu dizelerinden hareketle, Kur'an'ın özünden uzaklaşılarak hurafelerle dolu bir din anlayışının yaygınlaştığını ve kutsal kitabın, yalnızca ölümler üzerine okunan bir metin, muska yapımında kullanılan bir araç veya gaybî haberler almak için başvuru bir kaynak haline getirilmesi gibi dar kalıplara sıkıştırılmasını eleştirdiği görülmektedir.

Mehmet Akif, bu durumun Müslüman toplumlarda Kur'an'ı anlama ve maneviyattan uzak, salt bir sembol konumuna indirgediğine dikkat çekmektedir. Dinin anlaşılması ve yorumlanması noktasında yaşadığı dönemin genel algısından oldukça farklı bir perspektife sahip olan Mehmet Akif, bidat ve hurafelerle dolu bir dinî anlayışa sahip Müslüman kesimin bu yanlış algılarını değiştirmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ona göre Müslümanlar, dinî değerlerinden ödün vermeden ve yozlaşmaya kapılmadan Batı'nın ilerlemesinden kendilerine pay çıkarabilmeli ve bunun için de yeniliklere açık olmalıdır. Ancak Akif'in aydınlanma kavramına yaklaşımının, Batı epistemolojisindeki anlamından oldukça farklı olduğu görülmektedir. Onun düşüncesinde yaşadığı dönemde bazen 'aydınlanma' bazen de 'Rönesans' olarak somutlaşan ifadeler, İslamcı düşüncenin uzaklaştığı iddia edilen temel öğretilere yeniden dönmek ve toplumsal sağlık, esenlik ve gücü bu kaynaklarda aramak anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda Akif, geleneksel dinî anlayışın katı ve donuk yorumlarını eleştirirken aynı zamanda modernleşmenin körü körüne taklidine de karşı çıkmaktadır. Onun öngördüğü yenilenme, İslam'ın özüne dönüşle birlikte çağın gerekliliklerini kuşatan dengeli bir yaklaşımı ifade etmektedir (Emre, 2014, s. 158).

Akif, yaşadığı toplumdaki kendini soyutlamayan, aksine sosyal ve entelektüel gelişmeleri yakından takip eden bir aydın olarak, Müslümanların İslam'ın emrettiği şekilde yaşamayı terk edip dini değerlerini göz ardı etmelerini ve özlerinden uzaklaşmalarını eleştirmiştir. Bu durumu, toplumun Batı'ya yönelik aşırı ve eleştirel olmayan ilgisine bağlayarak ciddi bir sorgulamaya tabi tutmuştur. Akif'in bu eleştirel duruşu, çağdaşı olan Batıcı düşünürlerin perspektifinden oldukça farklıdır. Söz konusu Batıcı aydınlara göre, İslam dünyasının kurtuluşu ve refahı ancak Batı ile

uyum sağlamak, Batılılaşmak ve tamamen modern bir toplum kimliğine bürünmekle mümkündür. Oysa Akif, bu yaklaşımı olduğu kadar, tamamen gelenekselci bir tutum benimseyerek yeniliklere kapalı ve önyargılı davranmayı da yanlış bulmaktadır. Onun önerdiği çözüm, bu iki uç arasında dengeyi koruyan bir yaklaşımdır: ne körü körüne Batılılaşmak ne de katı bir muhafazakârlık. Akif'e göre Müslüman toplumlar, Batı'nın bilimsel ve faydalı gelişmelerini örnek alarak bunları kendi toplumsal ve dini değerleriyle harmanlamalı, böylece hem yozlaşmadan hem de çağın gerisinde kalmadan ilerleyebilmelidir. Bu dengeli perspektif, onun İslam'ı doğru anlama ve yaşama idealinin bir yansımasıdır.

*“Alınız ilmini Garb’ın, alınız san’atını,
Veriniz hem de mesainize son sūr’atını.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san’atın, ilmin...” (Ersoy, 2008, s. 170).*

Akif'in tasavvur ettiği dindarlık modeli; dinî anlayıştan hurafelerin arındırılmasını, faydalı akli ve pozitif ilimlerin geliştirilmesini ve bunun yanında Kur'an'a, Sünnet'e ve tarihsel gerçeklere samimiyetle bağlı, İslam'ın özüne uygun, bilimsel temellere ve sağduyuya dayanan dengeli bir dinî perspektifi öngörmektedir.

Akif, başta ilmi ve teknik olmak üzere birçok konuda Doğu ve İslam medeniyetinden ileride olduğunu vurgulamıştır. Ona göre Batı'nın biliminin, teknolojisinin, bilimsel teknik ve yöntemlerinin alınması; ancak kültür ve ahlaki ilkelerinden uzak durulması gerekmektedir (Kabaklı, 2008). İslam toplumunda açıkça görülen bu gerilemenin giderilmesini bir ihtiyaç olarak görmüş, Batı kültürü ve ahlakını değil, ilerlemesindeki faktörleri göz önünde bulundurup teknik ve bilimsel anlamda örnek alınması gerektiğini savunmuştur. Akif, Müslüman ülkelerin içinde bulunduğu durumu değerlendirirken bu durumun ilmi, bilimsel ve teknik gelişmelerden ziyade ekonomik ve politik faktörlerden kaynaklandığını; bu ülkelerin giderek Batı'ya bağımlı hale gelmesinin, ahlaki ve kültürel bir çözülmeye yol açtığını düşünmektedir.

*“İşimiz düştü mü tersaneye yahud denize,
Mutlaka, adetimizdir, koşarız İngiliz'e
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nerden celbedilir.
Meselâ bütçe hesâbâtını yoktur çıkaran...
Hadî mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.
Hadî tezgâhlarınız nerede? Sanâyi' nerede?
Ya Brüksel'de ya Berlin 'de ya, Manchester'da!” (Ersoy, 2008, s. 351).*

Görüldüğü üzere Akif, Müslüman ülkelere göre Batı'nın başta teknik olmak üzere birçok alanda daha gelişmiş olduğunu kabul etmektedir. Ancak ülkesinde ortaya çıkan herhangi bir sorun ve ihtiyaç karşısında hemen Batılı bir uzmanın çağrılmasının Batı'ya olan bağımlılığı arttığını ifade etmektedir (Şen, 2016, s. 251).

Mehmet Akif Ersoy, modernleşmenin dinî değerlerden kopuşla değil, aksine din ile uyumlu bir yenilenme süreciyle mümkün olabileceğini savunmaktadır. Ona göre, bu süreç geleneğin reddi üzerine değil, geleneğin dinamik bir şekilde yorumlanması üzerine inşa edilmelidir. Batı'dan teknik bilgi ve bilimsel yöntemler alınması gerektiğini ifade eden Akif, kültürel ve ahlaki

değerlerin taklidine net bir tavırla karşı çıkmaktadır. Toplumun özgün değerlerini yeniden canlandırma çabası içinde olan Akif, Batı'ya olan bağımlılığın azaltılması gerektiğini hem makalelerinde hem de şiirlerinde vurgulamış, bu bağımlılığın yol açtığı kültürel ve ahlaki erozyona karşı eleştirel bir tutum sergilemiştir. Ona göre, Batı'nın yalnızca bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemelerinin örnek alınması gerekirken Müslüman toplumların Batı'nın yaşam tarzını, kültürünü, siyasi sistemlerini ve ahlaki normlarını körü körüne benimsemesi büyük bir yanılıdır. Akif, Müslüman toplumlardaki dinî değerlerin zayıflamasını ve giderek geleneksel bağlardan kopuşu, temel İslami kaynaklardan uzaklaşmaya ve Kur'an'ın ahlaki ilkelerinin ihmal edilmesine bağlamaktadır. Bu durumun, toplumsal çözülmeye yol açtığını ve kültürel kimliğin aşınmasına neden olduğunu ifade etmektedir.

"Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan Kur'an'ın:

Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nânın:

Ya açar Nazım-ı Celil'in, bakarız yaprağına;

Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,

Ne mezarlıkta okumak nede fal bakmak için!" (Ersoy, 2008, s. 153).

Yukarıdaki şiirinde de belirttiği gibi Akif, hakiki Müslümanlık ile yaşanmaya çalışılan Müslümanlığın arasındaki uçurumun gittikçe arttığını anlatmakta, İslam toplumunun ilerlemesini de hakiki Müslümanlığı yaşama kabiliyetine bağlı görmektedir.

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy, toplumun içerisinde bulunduğu açmazlara karşı çözüm üreten gerek şiirlerinde gerekse makalelerinde Müslüman kesimin dini hurafelerle ve bidatlerle dolu bir din anlayışıyla karşı karşıya kalan, ilerlemeyi reddeden ve kabuğuna çekilen zihniyeti eleştirmiştir. İslam topraklarında yaşayan zümrenin dönemsel problemlerini dile getirip İslam'ı layıkıyla yaşamaları gerektiğini vurgulamıştır.

Akif'in İslam'ın öz kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'e dönülmesi gerektiğini vurgulayan yaklaşımı, geleneksel dini anlayışlara karşı getirdiği rasyonel eleştirilerle birlikte değerlendirilmelidir. Akif, dinin hurafelerden arındırılarak çağın gereklerine uygun bir şekilde anlaşılması, yorumlanması ve yaşanması gerektiğini savunmuş, içtihadın önemine dikkat çekmiştir. Din, ahlaki olarak yozlaştırılıp ya da çarpık düşüncelere sahip bir zihniyetin elinde körü körüne bağlanılan örf ya da atalardan, dedelerden kalan kalıtsal bir miras değildir. Kaynağı vahiy olan ve insan hayatını düzenleyen kurallar bütünüdür.

Akif, Müslüman kesimin hiçbir koşulda Batı ülkelerinden geri kalmaması gerektiği ve dini olguların benimsenip akılla beraber vahyi esas alarak ilmi ve teknik alanda yeni adımlar atılması gerektiği görüşündedir. Fakat bu yenilikler tercih edilirken Batı'ya bağımlı olunmasını, Batı'nın ahlakını ve kültürünü benimsemelerini ve bu ahlaki topluma dayatmalarını eleştirmiştir. Son dönem Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet'te yaşanan değişim ve dönüşümlere şahitlik eden Mehmet Akif, toplumun temel sorunlarını görmezden gelmeyip çözüm önerisi sunan, daha gelişmiş bir toplum için çalışan, çabalayan ve üreten döneminin önemli aydınlarından birisidir.

Şiir ve nesirlerinde Akif'in hem geleneğe dayalı yorumları eleştirdiği hem de Batı'nın kültürel etkilerine karşı mesafeli bir tutum sergilediği görülmektedir. Akif'in yaklaşımı ne gelenekçi bir durağanlığa ne de körü körüne Batı taklitçiliğine yönelmektedir. Aksine O, İslam'ın temel kaynakları çerçevesinde toplumsal dönüşüm ve içinde yaşadığı zaman ile uyumlu bir perspektif

ortaya koymuştur. Bu bağlamda Türk modernleşme ve İşlamlık tarihinde sahici bir yeri olan Akif'in düşünceleri yeni bakış ve üsluplarla incelenmelidir.

Kaynakça

- Akkir, R. (2025). Interpretation of Ahmet Ağaoğlu's Perspectives on Religion and Society from the Late Ottoman Empire to the Early Turkish Republic Period. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 25.
- Al-Azmeh, A. (2003). *İslamlar ve Moderniteler*. İletişim Yayınları.
- Alperen, A. (2003). *Türkiye'de İslam ve Modernleşme: Sosyolojik Açıdan*. Karahan Kitabevi.
- Alperen, A. (2022). Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Modernleşme Hakkındaki Görüşleri. İçinde A. E. Aksoy & A. Alperen (Ed.), *İslam Şairi Mehmet Akif Ersoy*. Paradigma Akademi.
- Bağlıoğlu, A. (2016). Mehmet Akif'in Geleneksel Din Anlayışını Eleştirileri 1 "Asrın İdrakine İslam'ı Söyletmek". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1).
- Başalan, M. D. (2025). Mehmet Akif Ersoy'un Düşünce Dünyası: İslamcılık, Milliyetçilik Ve Batıcılık Arasında. İçinde M. Öztürk (Ed.), *Kabulünün 104. Yılında İstiklâl Marşı Ve Milli Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy 5. Uluslararası Sempozyumu Kitabı*. Liberty Publishing House.
- Bayyığıt, M. (1998). Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(8).
- Cündioğlu, D. (2007). *Bir Kur'an Şairi-Mehmed Akif ve Kur'an Meali*. Etkileşim.
- Dalar, T. (2021). Nesirlerinden Hareketle Mehmet Akif Ersoy'un Düşün Dünyası. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 68.
- Durak, N. (2016). Mehmed Akif Ersoy'un Düşünce Dünyasında Ahlâk, Erdemler ve Medeniyet İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 151-169.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri* (F. Aydın, Çev.). Ataç Yayınları.
- Efe, A. (2009). Sebülür-Reşad. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 36). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Emre, İ. (2014). Modernleşme ve Mehmet Akif Ersoy. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 10(39), 151-159.
- Ersoy, M. A. (1330). Tefsir-i Şerif. *Sebilur-Reşad*, IX(209).
- Ersoy, M. A. (with Düzdağ, M. E.). (2008). *Safahat*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güneş, A. (2016). Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 153-164.
- İmamoğlu, T. (2016). Mehmet Âkif Ersoy'da Düşünce-Eylem İlişkisi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 45, 15-25.
- Kabaklı, A. (2008). *Türk Edebiyatı III*. Türk edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kara, İ. (2020). *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler Kişiler* (C. 1). Dergah Yayınları.
- Köroğlu, E. (2004). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*. İletişim Yayınları.
- Macit, M. (2006). *Akif Ersoy'un geleneksel dini anlayışa eleştirisi* [Yüksek Lisans]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meral, B. (2020). *20. Yüzyılın ürettiği itikâdi-kelâmi problemlere Mehmet Akif Ersoy'un bakışı* [Yüksek Lisans]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Meriç, C. (1986). *Kültürden İrfana*. İnsan Yayınları.
- Sümer, N. (2022). Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinde Dinler Tarihi Bağlamında Dinsel Motifler. İçinde A. E. Aksoy & A. Alperen (Ed.), *İslam Şairi Mehmet Akif Ersoy*. Paradigma Akademi.
- Şen, H. (2016). Mehmed Akif Ersoy'un Düşüncelerinin Biyografik Analizi. *Sosyoloji Dergisi*, 34, 243-268.
- Şengüler, İ. H. (1990). *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı* (C. 9). Hikmet Neşriyat.
- Tansel, F. A. (1991). *Mehmed Akif Hayatı ve Eserleri*. Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı.
- Taştan, M. (2021). *Mehmet Akif Ersoy'un Ahlâk Anlayışı*. Nobel Akademik Yayıncılık.